

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

Simon József

Középkori és reneszánsz eszmetörténet

11.1 lecke – 20 perc

Machiavelli – élete és művei

Machiavelli portréja
Santi di Tito (1536-1603) festménye
Firenze, Palazzo Vecchio

Machiavelli egyike azon filozófusoknak, akiknek értelmezései értelmezési kísérletei alapvetően jelölik ki a nyugati modernitás apóriáit. Az utókor a hajdani védelmi ügyekért felelős diplomata személyében ugyanúgy félté az államérdek megalkuvás nélküli gonosz kivitelezőjét, mint ahogy tisztelte az igazi republikánus szabadság-eszme hirdetőjét, aki egyedülként képes hatékony és humánus választ adni a történelmi determinizmus kihívásaira. Jóllehet az értelmezés-történetben kialakult negatív és pozitív kép azt sugallja, hogy Machiavelli filozófiája a politikai filozófia genuin

területére tartozik, a firenzei gondolkodó filozófiája mégsem tárgyalható az értékek és a történelem metafizikájára irányuló általánosabb kritika figyelembevétel nélkül.

Machiavelli 1469-ben születik Firenze egy középosztálybeli családjában. Ügyvéd apja gazdag könyvtára és kiváló eredménnyel végzett tanulmányai tették lehetővé, hogy tehetsége nagyon korán kibontakozzon. Politikai pályája is nagyon gyorsan ívelt felfelé, 1498-ra már a köztársaság legbefolyásosabb politikusainak egyike, egyfajta védelmi ügyekért felelő titkárként dolgozott a köztársaság kancelláriáján. Karrierjének további részleteinek ismertetése szükségessé teszi, hogy szóljunk pár szót a 15. századi Firenzéről.

Itália 1494-ben

A 15. századi Firenze városa tulajdonképpen megtettesíti mindazt, amit a reneszánsz aranykorának, és az ennek szellemét alkotó polgári humanizmusnak (civic humanism) nevezünk. A köztársaság nem rendelkezett olyan előnyös geopolitikai fekvéssel, mint az egész levantei kereskedelmi útvonalat felügyelő Velence: Firenze társadalmi és művészeti virágzásának gazdasági hátterét így nem az árukereskedelem, hanem a pénzkereskedelem biztosította. Jóllehet Firenze állami berendezkedése köztársaság volt, a politikai és gazdasági szálait a híres Medici család tartotta kézben – ez a család tartotta fent a kor talán legfontosabb pénzügyi szervezetét is, az egész Európát behálózó Medici-bankot.

Firenze társadalmi éthoszáét a klasszikus republikánizmus hatotta át: a republikánus eszméket Cicero és Arisztotelész műveinek értelmező recepciója biztosította. Ennek főbb mozzanatai:

- az ember politikai állat: ha kiszakítjuk a **közösségből**, ember-voltától is megfosztjuk;
- a politikai-közösségi **hivatal vállalása** nem áll ellentétben az ember erkölcsi minőségével, hanem kifejezetten tökéletesíti azt;
- az **szerencsejavak** nem gátolják az ember erkölcsi minőségének kifejlését: lehetséges morálisan igazolható magatartás az anyagi javakra vonatkozóan;

Mindezen elemek nem csak elvont filozófiai fejtegetések tárgyait képezték, hanem megjelentek a konkrét politikai nyelvhasználatban is. A vezető erényeket Arisztotelész politikai-közösségi erényeinek ábrájával szemléltethetjük:

	Anyagi javakkal kapcsolatos	Társadalmi megbecsültséggel kapcsolatos
nagy mértékű	áldozatkészség (μεγαλοπρέπεια, magnificentia) nagy mértékű anyagi áldozat a társadalom javára	nemes becsvágy (μεγαλοψυχία, magnanimitas) nagy mértékű szolgálat a társadalom érdekében és az ezért járó tisztelet elvárása
kis mértékű	nemes lelkű adakozás (ἐλευθεριότης, liberalitas) kisebb mértékű anyagi áldozat bizonyos társadalmi körülmények között	anonim erény: kisebb mértékű nem anyagi jellegű szolgálat a társadalom érdekében és az ezért járó tisztelet elvárása

Lorenzo de' Medici
'il Magnifico'

Ennek szellemében nevezték a Lorenzo de' Medicit, a Medici ház fejét például „il Magnifico”-nak. Az 1490-es évekre válságba kerül az érett reneszánsz republikanizmusa Firenzében. Összeomlik a Medici-bank, elűzik a Medicieket, egy rövid átmeneti időszak, majd Savonarola domonkos-rendi szerzetes politikai uralma után 1492 és 1512 között visszaállítják a köztársasági politikai intézményeket. Ez a régi fényét veszített Firenze az, melynek keretei között Machiavelli politikai karrierje elindul. Megfordul Európa számos jelentős politikai központjában,

követi jelentései már ekkor tükrözik a későbbi elméleti munkák szellemét. Machiavelli alapvető politikai és kulturális tapasztalatát tehát az érett reneszánsz válsága alkotja: e válságra keres realista válaszlehetőségeket.

1512-ben a Mediciek spanyol zsoldoseregtől támogatva visszatérnek. A köztársaság megbukik, Machiavelli megkísérel behódolni az új Medici-adminisztrációnak, ám kegyvesztetté válik és megfosztják tisztségeitől. Ráadásul 1513 elején belekeveredik egy minden valószínűség szerint banális ellenállási kísérletbe, aminek folytán börtönbe kerül. 1513 márciusában, X. Leó, a Medici-pápa beiktatásakor részesül amnesztiában. Politikai okok miatt nem volt tanácsos Firenzében maradnia, így családjával a percussina-i Sant'Andrea-ban fekvő vidéki birtokára vonul vissza. Egy 1513 decemberében kelt leveléből arról értesülünk, hogy írt egy kis művet *De principatibus* [A fejedelemségekről] címmel, mely *Il Principe* olasz cím alatt vonul be az emberi gondolkodás legnagyobb művei sorába.

Életének hátralévő részét Firenze melletti kis birtokán tölti, teoretikus és irodalmi műveket ír. Bár kap kisebb-nagyobb megbízatásokat, *A fejedelem* szerzője már soha nem tér vissza a politika nagyszínpadára 1527-ben bekövetkezett haláláig.

A fejedelem címlapja egy 1550-es kiadáson

Két legjelentősebb műve a *Beszélgetések Titus Livius első tíz könyvéről* (1531) és *A fejedelem* (1532). Az először csak a szerző halála után megjelent művek radikális tartalma miatt már a 16. században kialakul a „machiavellizmus” kifejezés politikai toposza, mely tartósan Európa politikai szótárának részévé válik az újkoron keresztül egészen napjainkig. A művek sikerére jellemző, hogy mire IV. Pál pápa 1559-ben pápai indexre helyezi a szövegeket, a *Fejedelem* már 15, míg a *Beszélgetések* már 19 kiadást ért meg és ekkorra már francia fordításukat is publikálták. Nemcsak a korai fogadtatásra, hanem a későbbi Machiavelli-interpretációkra is egészen találóan fogalmaz Christopher Marlowe 1589-ben keletkezett *Jew of Malta*

(A máltai zsidó) című művének prologusában. A színdarab ugyanis Machiavelli szellemének színre lépésével indul, aki egyebek mellett így fogalmaz:

Admir'd I am of those that hate me most

„Csodálnak azok, akik a leginkább gyűlölnék”. Ez az ambivalens viszonyulásmód sajátos irodalmi-polemikus-filozófiai műfajt teremt meg: az anti-machiavellizmus irodalmát. De nem csak negatív ítélet tárgya Machiavelli filozófiája az újkorban: Spinoza, Rousseau, Hegel és Nietzsche elismerő nyilatkozataiban pozitív Machiavelli-képre bukkanunk. Machiavelli filozófiája olyan gyújtópont a politikai gondolkodás történetében, mely képes összekötni az antikvitás és modernitás eszméit; ahonnan perspektíva nyílik a politika újkori mechanikus szemléletére, de amely ennek ellenére minden ízében történeti jellegű marad; mely éppúgy közösség-centrikus, mint ahogy az individuális szabadság republikánus stratégiáját is magáénak vallja.

Irodalom:

Eugene Garver: *Machiavelli and the History of Prudence*, University of Wisconsin Press, 1987.

ISBN: 978-0299110802

Eugene Garver: *Machiavelli és a gyakorlati okosság története — Bevezetés*, ford. Kovács Norbert és Simon József, *Különbség* 12 (2012) / 1, 55-78.

Kérdések:

1. Mi jellemzi a klasszikus firenzei republikanizmus politikai szótárát?
2. Melyek Machiavelli fő művei?
3. Milyen fogadtatásban részesülnek e művek a 16. században és az újkorban?